

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2022. – Т. 46. – С. 214-220
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.214-220

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2022. – Volume. 46. – pp. 214-220
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.214-220

УДК 94(438).083«1947»

© Гжегож Мотика¹

Операція «Вісла» у Бещадах: діяльність 1-ї дивізії Корпусу внутрішньої безпеки*

У статті розглядається проблема участі спеціальної дивізії Корпусу внутрішньої безпеки (*Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrzznego – KBW*) в операції «Вісла». Ця формація, створена за зразком Внутрішніх військ НКВД, була більш індоктринована і віддана комуністичній партії, ніж частини Війська Польського. Створена в квітні 1947 р. дивізія складалася з 4623 солдатів. Таким чином вона становила чверть сил, що здійснювали депортації.

З 28 квітня до кінця липня дивізія виселила 8867 осіб. Як зазначає автор, 2/3 переселенців становили жінки та діти. Незалежно від цього до більших населених пунктів було переселено 1600 місцевих поляків. Паралельна протипартизанська діяльність розбила місцеві відділи УПА і змусила їх прориватися до УРСР або на Захід. На думку автора участь KBW в операції «Вісла» підкреслює її ідеологічний та репресивний характер, а також спрямованість проти всієї української меншини.

Ключові слова: Корпус внутрішньої безпеки, KBW, операція «Вісла», примусові депортації, УПА, Бещади.

Operation Vistula in the Bieszczady Mountains: Activities of the 1st Division of the Internal Security Corps*

The article describes the participation of a special division of the Internal Security Corps (*Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego – KBW*) in Operation Vistula, which involved the displacement of over 140,000 Ukrainians from south-eastern Poland in 1947. The KBW was a formation modeled on the Internal Forces of the NKVD but was much more indoctrinated and devoted to the Communist Party than units of the Polish Army. Established in April 1947, the 1st Division of the KBW consisted of 4,623 soldiers grouped in nine battalions. Thus, it constituted a quarter of the forces carrying out the displacements.

From 28 April to the end of July, the division displaced 8,867 people from the Bieszczady Mountains. As the author points out, two-thirds of the displaced were women and children, and the action itself was brutal. Train stations were crowded with people who camped in the open air until the departure of the train and received starvation rations for the journey. In addition to Ukrainians, 1,600 local Poles were also resettled to larger towns. The Polish population was indoctrinated and forced to participate in propaganda meetings. Under pressure from the army, units of the Polish Workers' Party were established in villages, which was to emphasise the support allegedly given to communists by the local population. The article also outlines parallel anti-insurgency activities, as a result of which local Ukrainian Insurgent Army (*Ukrayins'ka povstans'ka armiiia – UPA*) units were decimated and forced to break through to the Soviet Union or the West. During the actions against the partisans, the KBW killed 105 and captured 63 UPA soldiers. They also detained 59 people suspected of collaborating with the underground movement.

¹ Габлітований доктор суспільних наук у галузі політології, професор, Відділ досліджень історії та пам'яті Східної Європи, Інститут політичних досліджень Польської академії наук, Польща. E-mail: grzemet@wp.pl; <https://orcid.org/0000-0003-3694-4225>.

* Стаття є результатом досліджень, фінансованих польським Національним центром науки за договором № UMO-2015/19/B/HS3/03566.

* Artykuł jest wynikiem badań finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki, na podstawie umowy nr UMO-2015/19/B/HS3/03566.

Although the deportations were justified by the necessity to destroy the UPA units operating in the region, their actual goal was the forced Polonisation of the disliked national minority. In the author's opinion, the participation of the KBW in Operation Vistula emphasises the ideological and repressive nature of the entire operation.

Keywords: Internal Security Corps, KBW, Operation Vistula, forced resettlement, UPA, Bieszczady Mountains.

Вступ. 29 березня 1947 року Політбюро Польської робітничої партії прийняло у Варшаві постанову про депортацію українського населення, яке проживало в південно-східній Польщі, на західні та північні землі. Передбачалося розмістити його на колишніх німецьких господарствах у великому розсіянні, «не утворюючи згуртованих груп і не ближче 100 км від кордону»². Хоча депортації виправдовувалися необхідністю знищення загонів Української повстанської армії, що діяли в цьому регіоні, то їх справжньою метою була примусова полонізація непопулярної національної меншини. Ця тема донині актуальна і важлива для польсько-українських відносин, про що засвідчують спільні промови президентів Польщі та України Александра Квасневського та Леоніда Кучми, а згодом Леха Качинського та Віктора Ющенка. Вона також природно в центрі уваги української меншини в Польщі, тобто жертв і нащадків операції.

Для проведення операції було створено спеціальну оперативну групу «Вісла» у складі приблизно 20 тисяч військових. Четверть сил оперативної групи, яка керувала переселенням, склали солдати спеціально створеної дивізії Корпусу внутрішньої безпеки (КВБ, поль. *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego* – KBW).

Про історію цієї формації під час операції «Вісла» відомо відносно небагато – поки що діяльність КВБ досліджувалася у головному в контексті боротьби з підпіллям. Про це засвідчує наприклад опублікована 1989 року документально-мемуарна праця Францішека Сікорського *Кавебисти в операції «Вісла»*³. Видання з часів Польської Народної Республіки представляло депортації як евакуацію людей, яким загрожувала УПА. Падіння комунізму в 1989 році принесло справжній потік робіт про операцію «Вісла». Першу вільну від ПНР-івських шаблонів статтю під назвою *Операція «Вісла» (переселення українського населення на західні та північні території у 1947 р.)* написала Альдона Хойновська⁴. Основний блок документів *Операція «Вісла». Документи* опублікував у 1993 році Євген Місило, а у 2013 році випустив значно розширену версію цієї праці з великим вступом⁵. Єдину повновартісну наукову монографію на цю тему видав натомість Ян Пісулінський: *Спеціальна операція «Вісла»*⁶. Вона містить низку важливих фактографічних висновків і є обов'язковою позицією для дослідників цієї проблеми. Низку важливих праць про долю українського населення на відвойованих територіях опублікували Роман Дрозд та Ігор Галагіда⁷. Слід зазначити тут, що праці Галагіди про Греко-католицьку церкву є обов'язковими для прочитання дослідниками цієї проблематики.

У вказаних та інших текстах роль КВБ найчастіше згадувалася побічно, а головна увага присвячувалася збройній боротьбі з партизанами. Метою статті є заповнити цю прогалину в історіографії.

Виклад основного матеріалу статті. Корпус внутрішньої безпеки як окреме формування був створений у 1945 році для знищення польського підпілля та «усякої реакції». Сформований

² За: Misiło E. (Ed.) (1993), Akcja „Wisła”. Dokumenty, Archiwum Ukraińskie. Zakład Wydawniczy „Tyrsa”, Warszawa, s. 65.

³ Sikorski F. (1989), Kabewiaci w akcji „Wisła”, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa.

⁴ Chojnowska A. (1992), “Operacja „Wisła” (przesiedlenie ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne w 1947 r.)”, Zeszyty Historyczne (Париж), nr 102.

⁵ Див. Misiło E. (Ed.) (1993); Misiło E. (Ed.) (2013), Akcja „Wisła” 1947 : dokumenty i materiały, Archiwum Ukraińskie & Management Academy Group, Warszawa.

⁶ Pisuliński J. (2017), Akcja specjalna „Wisła”, Libra, Rzeszów.

⁷ Тут слід згадати: Drodz R. (2001), *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989*, Zakład Wydawniczy „Tyrsa”, Warszawa; Hałagida I. (2002), *Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947–1957*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa; Hałagida I. (2005), *Prowokacja „Zenona”. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie „C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954)*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa; Hałagida I. (2013), *Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce 1944–1970*, Wydawnictwo „Bazyliada”, Warszawa.

за зразком Внутрішніх військ НКВД, він був набагато більш індоктринованим і відданим комуністичній партії ніж підрозділи Війська Польського (ВП), які воювали з польським підпіллям. Тим часом вже в 1946 році КВБ показав себе як міцна підпора комуністичного режиму. На початку, згідно з прийнятим обсягом повноважень, кавебисти займалися у головному боротьбою з польськими партизанами. До кінця 1946 року війська КВБ лише випадково брали участь у депортаціях українців в Україну та боротьбі з Українською повстанською армією. Лише на початку 1947 р. на території, яким загрожувала УПА, відправлено декілька сильних оперативних груп КВБ. Швидко призвело це до перших сутичок з українським підпіллям в Бешадах і Перемиському передгір'ї⁸.

У березні 1947 року вирішено створити для боротьби з УПА окрему дивізію КВБ, яка увійшла до складу ОГ «Вісла». Вона мала комбінований характер і була створена з підрозділів майже всіх Військ внутрішньої безпеки (тобто провінційних загонів КВБ). Її стрімке формування було остаточно завершено 16 квітня 1947 року. Нараховувала 4623 солдат, об'єднаних в дев'ять батальйонів, названих за місцями створення, наприклад: «Бидгощ», «Гданськ», «Лодзь», «Кельце» (іншу назву мав лише один батальйон, а саме Моторизований полк). Щоб краще використати потенціал дивізії КВБ, її було розділено на три бригади, кожна з яких складалася з трьох батальйонів. Дивізію очолив полк. Вінценти Рожковський – людина з партизанським досвідом, адже теоретично чудово підготована до боротьби з лісовими відділами УПА.

Дивізія отримала завдання «очистити» серце Бешад. Відправлена до району Тісна, Балигород, мала депортувати місцеве українське населення (майже виключно бешадських бойків). У рамках боротьби з УПА її наказали знищити діючі в цьому регіоні сотні УПА Василя Шишканинця «Біра» та Степана Стебельського «Хріна» і «Стаха» (прізвище невідоме).

Відразу після прибуття на місце операції підрозділи 1-ї дивізії КВБ почали вести розвідку, під час якої відбулося декілька дрібних сутичок з упівцями. До 27 квітня було також затримано кілька десятків осіб, яких підозрювали у співпраці з підпіллям. Однак серед них не було нікого, хто б надав якусь актуальну інформацію. Роззнавшись у терені, оцінено, що місцеве населення через бідність має «низький культурний та інтелектуальний рівень», але попри «важких умов життя є сильно прив'язане до місця проживання»⁹.

Депортації почалися 28 квітня о 4 годині ранку. Оточивши села, солдати повідомляли мешканців, незалежно від їхньої національності, що мають кілька годин, щоб спакувати найнеобхідніші речі, а потім наказували їм іти до пунктів завантаження у Лукавиці та Лупкові. «На початку, – читаємо у звіті, – виникли транспортні труднощі: попри концентрації возів з усіх сіл люди могли взяти з собою лише незначну частину свого майна»¹⁰. Кавебисти отримали також наказ перетворити частину села на пустелю, щоб упівці не могли користатися залишеними будівлями та харчами. У таких населених пунктах після відходу людей залишену картоплю обливали гасом, а хати спалювали. Лише за перші два дні операції було спалено близько десятка бешадських сіл, у тому числі Ветлину та Устрики Горішні. Не обійшли стороною навіть історичні церкви. За словами Яна Пісулінського під час депортації в Завої застрелили 57-річного Томаша Терлецького, а у Ветлині побитий Василь Гаврило помер від отриманих поранень¹¹.

Вихід з рідного села був лише початком страждань. До пунктів завантаження треба було ж дїбратися. Відносно пощастило тим, кого перевозили вантажівки. Тим, хто йшов з худобою, доводилося долати маршрут пішки, заганяючи корів і керуючи возами, на яких транспортували майно. І це лише тоді, коли у переселенців були коні і вози. Наприклад з Тісної КВБ вивело 231 особу, 164 корови і лише 7 коней. Це означало, що кінних возів також могло бути лише сім¹².

До 4 травня було виселено понад 4 тисячі бойків. Лише з маленьких Бережків депортували 6 сімей – всього 35 осіб. Темп депортацій був настільки великий, що на станціях ставало тісно. На головному пункті завантаження КВБ в Лукавиці зібралось близько 2,5 тисячі людей. Вони розташувались просто неба і лише для жінок з малими дітьми та людей похилого віку постави-

⁸ Про КВБ див. напр.: Kowalski L. (2016), Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego a żołnierze wyklęci. Walka z podziemiem antykomunistycznym w latach 1944–1956, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań; Sikorski F. (1989), вказ. пр.

⁹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [далі: AIPN], 00231/92/43, Sprawozdanie z 25 IV 1947 г., л. 23.

¹⁰ AIPN, 00231/92/41, Meldunek sytuacyjny 1 Dywizji KBW na dzień 29 IV 1947 г., л. 78.

¹¹ Pisuliński J. (2017), Akcja specjalna „Wisła”, Libra, Rzeszów, с. 216.

¹² AIPN, 00231/92/41, Meldunek sytuacyjny 1 Dywizji KBW na 29 IV 1947 г., л. 78.

ли там 8 наметів. «Було холодно, як холера», – згадував Миколай С., як шестирічна дитина заведений на станцію, а все ж «спав під брезентом», тобто в наметі¹³. Як лаконічно зазначалося в одному зі звітів: «У таборі стався випадок удушення немовляти сплячою матір'ю через зібрання великої кількості людей»¹⁴.

Серед переселенців поширювалися короста та різні шкірні захворювання, були випадки туберкульозу та тифу. Щоб уникнути епідемії, кожного переселенця після прибуття на станцію і безпосередньо перед відправленням поїзда обсипали порошком ДДТ.

Переселенці харчувалися тим, що взяли з дому, і лише в дорогу отримували сухий провіант. У Лукавиці виділяли їм такі щоденні порції: 25 дкг хліба на людину та один оселедець на 6 осіб. М'яко кажучи, навряд чи можна це назвати достатнім харчуванням. Бували випадки мародерства та пограбування солдатами, також під час транспортування. Один із кавебистів «під час зупинки поїзда в Освенцімі [...] забрав переселенцям 12 курей, які обміняв на 18 кг консервів [...] ці консерви продав на горілку»¹⁵.

У свою чергу підпоручник Зигмунт Бистрицький з батальйону КВБ «Щецин» забрав переселенцям під час конвою м.ін. 300 кг вівса та 100 кг ячменю, які продав і купив собі за ці гроші годинник. Проте слід визнати, що влада намагалася запобігти подібним випадкам. Наприклад продовольчого офіцера батальйону «Лодзь» заарештували, коли він надіслав родині посилку з 22 консервами та 2,5 кг сала. Повідомлялося: «У зв'язку зі зловживаннями і пияцтвом проведено спеціальні розмови з усім складом Дивізії»¹⁶.

У половині травня з бещадських земель було виселено більшість бойків (близько 7 тисяч), тож кавебистом залишалося лише «зачистити» окремі населені пункти. 17 травня у 27 вагонах транспорту R-155 з Лукавиці було вивезено 192 особи з Безмігової Горішньої. 19 травня почалося виселення з двох останніх місцевостей Бещад – Балигороду і Стежниці, що тривало три дні. Одночасно проводилися внутрішні переселення. Мало хто знає, що за початковим планом з Бещад мали бути депортовані також поляки. Але через кілька днів остаточно вирішено, що 1600 із них переїде лише до більших місцевостей, як Балигород чи Вовковія. 18 травня групу 339 осіб поляків із Завоя, Горянки та Полянки переселили до Новосілок, а 38 – з Рибного до Вовковії. 20 травня групу поляків відправили також на «звільнені» українські хутори в Балигороді. З іншого боку, на прохання польських мешканців Солини відреагували позитивно і їм дозволено залишитися на своїх господарствах, одночасно організувавши там Добровольчий резерв громадянської міліції¹⁷. Внутрішньо переселених поляків «при нагоді» піддали громадянській освіті, організувавши 25 агітаційно-усвідомлюючих зустрічей, в яких взяло участь 5050 осіб. Внаслідок цього в окремих селах «стихийно» створювалися кола Польської робітничої партії. У Буківську, почувши лекцію політрука, 35 мешканців відразу вступило до партії.

Одночасно КВБ боровся з УПА, про що багато писали в ПНР. Паралельно з переселенською операцією «прочісували» лісові комплекси та організовували мережі засідок на потенційних маршрутах маршу партизанів. Під час цих акцій сутячки з УПА відбувалися лише зрідка, натомість були нищені продовольчі бункери та укриття. Попри це, у перші тижні операції дивізія КВБ досягла незначних результатів. Така ситуація розізлила штаб, але водночас породила спокусу провести велику операцію і знищення бещадських сотень одним ударом. З цієї причини в половині травня було вирішено провести облогу на масиві Хрещата, який, вкритий буковими лісами, з самого початку був криївкою сотень «Хріна» і «Стаха». Тож припустили, що саме там сховалися партизани.

До дій були спрямовані великі сили: окрім 1-ї дивізії КВБ також 6-а і 7-ма зведені піхотні дивізії. Підтримував їх резервний 12-ий полк, авіаескадрилья та підрозділи Військ охорони пограниччя з Тісної. Акцію запланували на 12–15 травня. На першому етапі дій околиці масиву Хрещата були заблоковані системою засідок, прослуховування та патрулювання, а потім, на другому етапі, більшістю сил розпочали обшук оточеного комплексу.

Однак операція закінчилася фіаско – сотні «Хріна» і «Стаха», які опинилися там у пастці, вправно маневруючи, вивелися з оточення без значних втрат. Про це зізнався у своєму звіті полк. Болеслав Сідзінський, заступник командира ОГ «Вісла» з політичних питань: «Операція

¹³ Розповідь МС, авторська колекція.

¹⁴ AIPN, 00231/92/27, л. 18.

¹⁵ AIPN, 00231/92/48, л. 36.

¹⁶ AIPN, 00231/92/44, л. 125–126.

¹⁷ AIPN, 00231/92/21, л. 57–62.

[...], що розрахована на 2 дні, а тривала 4 дні, дала скромний результат, 4 вбитих і 3 полонених бандерівців. Серед спійманих був 1 швець, насильно взятий в банду, і 15-річний хлопець. Операція показала, що дія великих загонів проти малих груп бандерівців [...] не ефективна. Внесок зусиль бійця, знищена техніка, кількість використаних постачальних матеріалів непропорційно великі по відношенню до досягнутих результатів. [...] В результаті продовження акції в перший день Командир ОГ вирішив припинити дії на ніч, віддавши наказ зайняти позиції на досягнутих місцях. ([З]вичайно, можна було завершити котел до ночі, а наступного дня спуститися з гір, щоб розпочати 2-у чергу операції). Вночі банда втекла»¹⁸.

Імовірно, що ця невдача призвела до звільнення командира 1-ї дивізії КВБ полк. Рожковського. Його місце зайняв полк. Єугеніуш Кузьміч, до цього часу командир Внутрішніх військ в лодзькому окрузі. Ця зміна не вплинула на якість протипартизанської діяльності, яка згідно зі звітом КВБ до кінця травня «призвела до знищення поодиноких бандитів, що не принесло бажаної користі»¹⁹.

Успіхи прийшли лише в червні. 5 червня спільно з чехословацькими військами проведено операцію в прикордонній смузі від Кременця до Берегів Горішніх. В результаті операції схоплено лише одного стрільця УПА на псевдо «Перець» із сотні «Біра». Проте це був перший полонений, якого знання могло бути використане КВБ! Він вказав, що сотня «Біра» перебуває у гірсько-лісовому масиві на південь від дороги Ветлина – Береги Горішні. Вже 6 червня почалася акція проти «Біра». Він вирвався з пастки без втрат, але операція КВБ «дозволила вперше (!) знайти сліди банди»²⁰.

Між 7 і 13 червня всі присутні в Бещадах сотні зосередилися в районі Сухих Рік. Проїшовши огляд, вони отримали наказ прорватися на територію СРСР. 17 червня сполучені сотні були виявлені в районі гори Кругляк. В погонь за ними пішов оперативний резерв другої бригади у складі двох рот. Помітивши погоню, українці перейшли на другий бік кордону. Проте на світанку 18 червня чехословацькі солдати почали обшук власної території, щоб зіпхнути бандерівців до лінії польської блокади. Зрештою, після ряду сутичок з військами КВБ, упівцям вдалося вирватися з пастки, але зазнали при тому болючих втрат²¹.

Залишки бещадських сотень УПА чисельністю близько 90 осіб у ніч з 29 на 30 червня пройшли на територію УРСР. В Україні увійшли до складу тактичного відтинка УПА «Маківка» і до 1949 року воювали з совітами.

Важко визнати повним успіхом КВБ паралельні загороджувальні дії спрямовані на запобігання прориву до Чехословаччини і далі до Німеччини загонів УПА, що рейдували з Перемиського передгір'я. Першою в районі бойових дій КВБ з'явилася сотня Михайла Дуди «Громенка». 8 червня у зіткненні з кавебистами під Волицею вона втратила чотирьох убитих і п'ятьох поранених. З польського боку було троє вбитих і п'ятеро поранених. У наступні дні, попри погоні та загороджувальних дій, сотня декілька разів пробивалася через наступні лінії КВБ. Врешті-решт 17 червня о 4 годині ранку біля Бальниці перейшла кордон Чехословаччини. 10 вересня «Громенка» перебрався до Баварії, де здався американцям²².

У свою чергу 17 червня в районі Ліска розвідка КВБ виявила згрупування Володимира Щигельського «Бурлаки» чисельністю 100 осіб. Щоб запобігти його маршу на південь, силами 150 людей організовано блокаду на лінії Кальниця–Тушинське (поль. Turzańsk). Проте 18 червня біля 13-ої години сотня «Бурлаки» припустила раптовий атак «клином» на позиції вояків. Четверо кавебистів загинуло, а двох було поранених. Прорвавши лінію блокади, упівці попрямували в бік Хрещатой.

Увечері 18 червня силами підрозділів 3-ї бригади організовано загороджувальні дії на рубежах Воля Мигова – перевал Жебрак – село Рябе. Рубіж Смільник–Душатин захищали частини 8-ї піхотної дивізії. Таким чином люди «Бурлаки» опинилися в оточенні. До пошуків упівців приєдналася і авіація. 19 червня один з екіпажів, у складі якого були прапорщик авіації Свент-

¹⁸ AIPN, 00231/92/46, л. 76–77.

¹⁹ AIPN, 578/660, л. 13.

²⁰ AIPN, 578/660, л. 13.

²¹ Sikorski F. (1989), вказ. пр., с. 107–111, 121–124.

²² Більше див. Motyka G., Stryjek T., Zajączkowski M. (2020), *Międzynarodowe aspekty akcji „Wisła”*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa. Про рейди УПА у Чехословаччині див. Viatrovych V. (2001), *Reidy UPA terenamy Chekhoslovachchyny*, Litopys UPA, Toronto–Lviv; Fiala J. (1994), *Zpráva o akci B, Vyšehrad, Praha*; Hromenko M. (1956), *U velykomu reidi, Do Zbroi, Miunkhen*.

ковський і поручник Дзеньковський, помітив українських партизанів в районі Хрещатої. Під час наступних нальотів з метою визначення місця перебування та сили противника льотчиків зустрів сильний обстріл. Один із патронів смертельно поранив навігатора, а після приземлення в «кукурузнику» було зараховано шість прострілів.

Уночі 20 червня «Бурлака» декілька разів в різних місцях безуспішно пробував прорватися з оточення. Нарешті о 6.15 ранку упівці пішли в наступ на праве крило батальйону «Гданськ» біля вершини Хрещатої. Вершину захищало десять вояків зі взводу прапорщика Гжеськов'яка. Четверо з них загинуло у боротьбі, а сам Гжеськов'як був поранений. «Бурлака» втратив десятеро людей, але прорвав блокаду. Погонь та подальші загороджувальні акції не дали вже ніяких результатів і вночі з 21 на 22 червня 1947 р. сотня «Бурлаки» перейшла польсько-чехословацький кордон, де через декілька тижнів була змушена розсіятися. Сам «Бурлака» врешті-решт здався чехословакам, згодом був переданий Польщі, а у 1949 році – страчений²³.

До кінця червня підрозділи КВБ постійно проникали в цей район, але без особливих успіхів. Ліквідували лише окремих вояків УПА, нищили бункери з харчами, збирали залишену зброю. 25 червня штаб 1-ої дивізії КВБ вирішив черговий раз обшукати масив Хрещатої. Причиною цього були свідчення полонених, які говорили, що на Хрещатій досі присутні сотні «Хріна» і «Стаха». Акція проведена 27 червня з підтримкою авіації, яка бомбардувала масив, знов закінчилася фіаско – на Хрещатій не було ні одного підрозділу УПА. Читаємо: «Знайдено лише бункери, пекарні, зброю та боеприпаси, друкарську машинку та канцелярські матеріали, два фотоапарати і багато книжок, а крім того заміновану бочку зі шкірою. Зруйновано 12 укриттів»²⁴.

У липні в Бещадах залишилися лише поодинокі партизани, тож кавебисти повернулися до депортацій, які мали «зачистити» територію. Цього разу почали вивозити людей, які займали державні посади або були членами мішаних сімей і дотепер були звільнені від обов'язку виїзду. Операцію доручили батальйону «Гданськ» (іноді його підтримував батальйон «Ряшів»). Спочатку депортації проводились у північній частині сяноцького та ліського повітів. 14 липня транспортом R-291 з Вільшаниці було відправлено 46 сімей (243 особи). Наступного дня у поїзді R-292 виїхало з Бещад 55 сімей (172 особи). У наступні дні здійснювалися депортації з околиць Тісної, Балигороду та Вовковії. 59 «виловлених» сімей (254 особи) вивезли 17 липня транспортом R-293 зі станції Лукавиця. З 18 липня депортувалися люди з околиць Куляшного, Буківська та Новосільців. Зібраних розмістили в трьох залізничних составах і з 20 липня вивозили на захід. Останній, відносно невеликий транспорт вирушив 23 липня зі станції в Новосільцях до Олесниці. Поїхало у ньому 6 сімей (25 осіб)²⁵.

Кінцевий «результат» 1-ої дивізії КВБ складав 8867 переселених осіб, а крім цього: 952 коней, 2233 штук великої рогатої худоби, 442 свиней та 2015 кіз і овець. У звітах замовчувався факт, що 2/3 переселенців становили жінки та діти. Зате з офіційним задоволенням було заявлено, що «акція переселення проведена надзвичайно гуманно»²⁶. Під час протипартизанських дій кавебисти убили 105 упівців, а 63 взяли в полон. Затримали крім того 59 осіб, яких підозрювали у співпраці з підпіллям. Можливо все ж командування найвище оцінило зусилля КВБ задля «забезпечення» майна переміщених осіб. Читаємо: «У картопляній акції проведеної ОГ "Вісла", 1-а дивізія КВБ зайняла перше місце, тому що із загальної кількості 1800 тонн вивезеної картоплі тільки вона вивезла 1400 тонн, тобто близько 76% від загальної кількості вивезеної картоплі»²⁷.

Наприкінці липня дивізія була розформована, а її вояків направлено до гарнізонів у глибині країни. Її командування могло з гордістю звітувати, що завдання депортації «ворожого і несприятливого населення» виконано. Задоволення викликало також це, що солдати КВБ проявляли більшу сприйнятливість на вплив комуністичної ідеології ніж Військо польське. Це навіть віддзеркалювалося у відносинах між КВБ та ВП, адже бували випадки тертів між цими формуваннями. Як читаємо у звіті КВБ, в одному з сіл солдати ВП «відреагували на звернення їм уваги нашими вояками образливими лайками, такими як: "ви, комуністи, російські прислужники,

²³ Див. Archiwum Warszawskiego Okręgu Wojskowego, 10/91/3751, Akta sprawy Włodzimierza Szczygielskiego, л. 84–86; Shtendera Ye. (Ed.) (1986), Litopys Ukrainkoï povstanskoï armii, t. 13, Litopys UPA, Toronto, с. 46–62; Sikorski F. (1989), вказ. пр., с. 96–104.

²⁴ Sikorski F. (1989), вказ. пр., с. 135.

²⁵ AIPN, 00231/92/21, л. 234–237, 240–258.

²⁶ AIPN, 578-660, Sprawozdanie z działalności 1 Dywizji KBW, л. 5.

²⁷ AIPN, 578-660, л. 63.

польське СС, тощо". На стінах будинків понаписували такі речення: "КВБ – польське СС" та ін. Один із майорів [...] висловився "роззброїти цих комуністів"²⁸.

Висновки. Всупереч тому, що комуністична пропаганда представляла в Польщі до 1989 року, акція «Вісла» ударила не в УПА, але насамперед в мирне населення українського походження. Сам хід операції показує, що переселяли абсолютно всіх, незалежно від віку чи статі. Більшість переселенців склали жінки та діти, а їм не бракувало людей похилого віку. Про ці факти не згадувалося, створюючи враження, наче вся операція мала суто гуманітарний характер. Хоча насправді це була найбільша репресивна акція у післявоєнній історії Польщі за кількістю охоплених нею мирних жителів. Це ще більше підкреслюється масовою участю відділів КВБ – формування, до якого влада проявляла особливу довіру. По суті участь КВБ в операції «Вісла» підкреслює ідеологічний характер усього завдання.

Що цікаво, правлячі в Польщі комуністи, приймаючи рішення про депортацію українців, очевидно наслідували рішення прийняті в СРСР, де депортації цілих національних груп (наприклад кримських татар) застосовували як нормальний засіб правління державою. Тому тим більше слід позитивно оцінити, що 3 серпня 1990 р. перші обрані у вільних виборах після падіння комунізму представники Сенату Республіки Польща прийняли спеціальну резолюцію про переселення української меншини. Згідно з історичною правдою у неї стверджувалося: «Сенат Республіки Польща засуджує операцію "Вісла", в якій було застосовано – характерний для тоталітарних систем – принцип колективної відповідальності».

References

1. Archiwum Warszawskiego Okręgu Wojskowego: 10/91/3751.
2. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie: 00231/92/21, 00231/92/27, 00231/92/41, 00231/92/43, 00231/92/44, 00231/92/46, 00231/92/48, 00231/92/51, 578/660.
3. Chojnowska A. (1992), "Operacja „Wisła” (przesiedlenie ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne w 1947 r.)", *Zeszyty Historyczne* (Париж), nr 102.
4. Drozd R. (2001), *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989*, Zakład Wydawniczy „Tyrsa”, Warszawa.
5. Fiala J. (1994), *Zpráva o akci B, Vyšehrad, Praha*.
6. Hałagida I. (2002), *Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947–1957*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa.
7. Hałagida I. (2005), *Prowokacja „Zenona”. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie „C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954)*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa.
8. Hałagida I. (2013), *Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce 1944–1970*, Wydawnictwo „Bazyliada”, Warszawa.
9. Hromenko M. (1956), *U velykomu reidi, Do Zbroi, Miunkhen*.
10. Kowalski L. (2016), *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego a żołnierze wyklęci. Walka z podziemiem antykomunistycznym w latach 1944–1956*, Zys i S-ka Wydawnictwo, Poznań.
11. Misiło E. (Ed.) (1993), *Akcja „Wisła”. Dokumenty*, Archiwum Ukraińskie. Zakład Wydawniczy „Tyrsa”, Warszawa.
12. Misiło E. (Ed.) (2013), *Akcja „Wisła” 1947 : dokumenty i materiały*, Archiwum Ukraińskie & Management Academy Group, Warszawa.
13. Motyka G., Stryjek T., Zajączkowski M. (2020), *Międzynarodowe aspekty akcji „Wisła”*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
14. Pisuliński J. (2017), *Akcja specjalna „Wisła”*, Libra, Rzeszów.
15. Shtendera Ye. (Ed.) (1986), *Litopys Ukrainskoi povstanskoj armii*, t. 13, Litopys UPA, Toronto.
16. Sikorski F. (1989), *Kabewiaci w akcji „Wisła”*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa.
17. Viatrovych V. (2001), *Reidy UPA terenamy Chekhoslovachchyny*, Litopys UPA, Toronto–Lviv.

²⁸ AIPN, 00231/92/51, л. 114.